

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.3>

МІМА І.В.

**ХРИСТІЯНСЬКО-ПРАВОВІ ТРАДИЦІЇ
ЯК ЦІННІСНО-НОРМАТИВНЕ ПІДґРУНТЯ
У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ**

**CHRISTIAN AND LEGAL TRADITIONS AS A VALUE AND REGULATORY BASIS
IN THE FORMATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDEOLOGY**

У статті досліджується процес розвитку різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз трансформаційних процесів християнсько-правових традицій у правовій системі. Автором доводиться точка зору, що християнсько-правові традиції є унікальною релігійною та соціальною цінністю, оскільки вони втілюють фундаментальні засади цивілізованої організації релігійних відносин у суспільстві, їх нормативні вимоги. Християнсько-правові традиції узагальнюють національне право на рівні правового простору, відображають єдність правової системи, в якій фіксуються права індивідуальність та самобутність країни, чим впливають на формування національної ідеї.

Автором зазначається, що у сучасному суспільстві християнсько-правові традиції (як різновид культурних та правових традицій, як релігійно-нормативні начала) забезпечують реалізацію у релігійних відносинах християнсько-правових ідеалів і цінностей. Християнсько-правові традиції розглядаються як феномен правової культури, елемент правової системи та складник спадкоємності права, який фіксує узагальнений правовий досвід, правову пам'ять, правові знання та правові уявлення, що передаються від покоління до покоління як прийнятні способи організації суспільства, моделі формування правового устрою, порядку в праві, ієрархії цінностей у праві тощо. Обґрунтовується точка зору, що християнсько-правові традиції є конгломератом правових ідей, цінностей, знань, досвіду, уявлень, переконань, символів, нормативів, інституцій тощо, які передавалися від покоління до покоління у різних історико-культурних періодах і у своїй цілісності становлять правову традицію правової системи. З огляду на це, християнсько-правові традиції узагальнюють національне право на рівні правового простору, відображають єдність правової системи, в якій фіксуються права індивідуальність та самобутність країни, чим впливають на формування національної ідеї.

Ключові слова: *правова система, християнсько-правові традиції, правова спадщина, національна ідея, правова культура, правова ідеологія.*

The article considers the process of development of various directions of objective scientific analysis of the problems of the theory of state and law; the analysis of transformational processes of Christian-legal traditions in the legal system is carried out. The author argues that Christian legal traditions are a unique religious and social value, because they embody the fundamental principles of civilized organization of religious relations in society, their regulatory requirements. Christian legal traditions generalize national law at the level of the legal space, reflect the unity of the legal system, which fixes the legal individuality and identity of the country, which affect the formation of the national idea. The author notes that in modern society, Christian legal traditions, as a kind of cultural and legal traditions, as religious and normative principles ensure the implementation of Christian legal ideals and values in religious relations. Christian legal traditions are considered as a phenomenon of legal culture, an element of the legal system and a component of the succession of law, which captures the generalized legal

experience, legal memory, legal knowledge and legal ideas passed from generation to generation as acceptable ways of organizing society. structure, order in law, hierarchy of values in law, etc. The point of view is substantiated that Christian-legal traditions are a conglomeration of legal ideas, values, knowledge, experience, ideas, beliefs, symbols, norms, institutions, etc., which were passed from generation to generation in different historical and cultural periods and in their entirety constitute a legal tradition. legal system. In view of this, Christian legal traditions generalize national law at the level of the legal space, reflect the unity of the legal system, which fixes the legal individuality and identity of the country, which affects the formation of the national idea.

Key words: *legal system, Christian-legal traditions, legal heritage, national idea, legal culture, legal ideology.*

Вступ. Побудова правової держави може здійснюватися завдяки наявності злагодженої системи всіх правоутворювальних та державоутворювальних процесів та інституцій, що засновуються на глибинних наукових дослідженнях тих соціальних факторів, які визначають розвиток права та правової системи, зокрема правових та християнсько-правових традицій. На розвиток правової системи суттєво впливають культурні та релігійні традиції, що склались у суспільстві, особливості психології та менталітету нації, а також процеси самоорганізації та самоврядування населення.

У сучасних реаліях інтеграції правових норм та стандартів суспільного життя, поєднаних зі спробами об'єднання українського суспільства, залишається відкритим питання врегулювання культурних та ідеологічних конфліктів та запобігання їх деструктивного впливу на свідомість суб'єкта суспільних відносин. Поза увагою вчених-правознавців перебувають витoki або джерела ціннісного змістовного складника загальнодержавної ідеології та перспективи формування інтегративної ідеології в сучасній Україні. Окрему увагу дослідженню правової ідеології та ідеології українського суспільства приділяли В. Кізіма, В. Кремень, І. Кресіна, В. Лісовський, Г. Мальцев, В. Недюха, І. Смагін, О. Сулим, В. Толстенко та ін. Тому пошук цінностей в українському суспільстві, спроможних поєднати соціум, та дослідження ідеологічних чинників, акцентуючи на її змістовних національних консолідувальних складниках, дозволить об'єднати суспільство.

Постановка завдання. Метою статті є осмислення сутності загальнонаціональної ідеології, сформованої на підґрунті християнсько-правових традицій як складників загальнокультурної правової спадщини, які ідеологічно трансформуються у правові традиції правової системи, зумовлюють її неповторність та самобутність у європейському інтеграційному процесі.

Результати дослідження. Релігія (як складова частина суспільного життя) є чинником становлення та розвитку суспільних відносин. Тобто релігійну систему як сукупність соціально-нормативних регуляторів суспільних відносин можна охарактеризувати на основі функцій, які вона здійснює в суспільстві. Релігія може бути чинником поєднання соціальних спільнот як цілком реальний об'єднувачий фактор. Релігійний світогляд виражається у ціннісних категоріях. Релігія як інститут суспільних відносин, з одного боку, містить елементи культурної системи, з іншого – є самостійною інституцією, системою цінностей та норм, відповідно до яких ставляться цілі. Щодо напрямів, способів та етапів консолідації суспільства є різні точки зору науковців. Так, О. Оржель зазначає, що основою соціального згуртування є взаємодія у межах однієї соціальної групи та між різними групами, між елітами та широким загалом, між політикумом і електоратом та громадянським суспільством. Соціальне згуртування в контексті завдань консолідації суспільства автор тлумачить як зближення у процесі взаємодії різних суб'єктів суспільних відносин (як-от соціальних груп, об'єднаних за релігійними, політичними, етнічними та іншими ознаками), формування у суб'єктів суспільних відносин здатності вчиняти суспільно значущі дії для досягнення спільних цілей, утвердження цінностей, особистого захисту або представників інших спільнот. У результаті такого соціального згуртування можна говорити про формування та подальший розвиток громадянського суспільства [9, с. 32, 33]. Ідеологія є своєрідним підґрунтям консолідації суспільства, адже виконує особливу функцію об'єднання, перебуваючи на кожному рівні соціальної структури суспільства, оскільки кожна нація, держава, аби зберегти свою самобутність (унікальність), повинні мати певну систему ідей та цінностей, які відображають традиційні основи існування [6, с. 420] Наблизитись до вирішення питання консолідації українського суспільства спроможна інтегративна (об'єднувача) ідеологія як сукупність ідей, традицій та цінностей, що визнаються більшістю суб'єктів суспільних відносин, дають можливість інтегрувати

його, не заперечуючи існування ідеологічного різноманіття країн. Така ідеологія спроможна ініціювати формування спільного національно-правового простору держави, відродження національного патріотизму в суспільстві, є засобом духовного забезпечення спільності та консолідації українського суспільства.

Загальнонаціональна ідеологія є вагомим чинником подолання духовно-ідеологічної кризи, притаманної значній частині українського суспільства, сприяє формуванню національної ідеї, консолідації суспільства, надає чітке розуміння наступності та спадковості цінностей поколінь [5, с. 87] й історичного розвитку, дає змогу визнавати особливу роль релігії (християнства) та церкви у розвитку суспільного життя. Водночас інтегративна ідеологія має захищати інтереси громадян, підтримуватись реальним та відчутним соціально-політичним розвитком суспільства [10]. В українських реаліях інтегративна ідеологія має формуватися на підґрунті християнського віровчення як чинника консолідації узгодження світоглядних цінностей суспільства зі збереженням національної самобутності.

Національна державна ідеологія потрібна не тільки державі, а й кожному члену суспільства. Ідеологія як сукупність певних ідей, поглядів на навколишній світ, взаємозв'язок суспільства й людини, держави і людини визначає певні ціннісні орієнтири та поведінку суб'єктів суспільних відносин. Відсутність ідеології призводить до втрати координат, які дозволяють члену суспільства орієнтуватися в соціумі, результатом чого є втрата сенсу соціальної дійсності, а майбутнє є невизначеним [3, с. 21]. Загальнонаціональна ідеологія в Україні має включати культурно-історичні, релігійні, політичні, економічні і соціально-гуманітарні елементи. Так, культурно-історичний складник охоплює сукупність стійких релігійних (християнсько-правових), традицій, ідей, уявлень про становлення та розвиток нації, особливості формування її самосвідомості, становлення як самобутньої спільноти. Національна ідея містить своєрідну національну мету, яка об'єднує і звеличує народ, інтегрує і гармонізує інтереси нації, усіх її представників (політичних сил, етнічних груп та релігійних конфесій), є тим соціальним підґрунтям, на підставі якого об'єднується українське суспільство в єдину непорушну націю [4, с. 34]. Національна ідея має формуватися відповідно до історичних та політичних реалій, акумулюючи історичний досвід та сучасні етапи державного будівництва. Оскільки національна ідея є суспільно-політичним ідеалом напрямів розвитку нації, то вона має бути основою побудови ефективного національно-державного устрою, що найповніше відповідає її традиціям (правовим, християнсько-правовим), прагненням, культурним та психологічним настановам, забезпечуючи сталий розвиток самобутнього суспільства та України загалом. Варто зазначити, що в сучасних умовах українська національна ідея можна розглядати і як програму відродження нації, і як своєрідний проєкт національно-державної розбудови. Так, процес християнсько-правової трансформації права сприяє взаємозв'язку держави й етнонаціональних спільнот у єдине ціле.

Аналіз основних етапів історичного розвитку вітчизняної правової системи та державності свідчить про те, що держава та церква перебувають у взаємозв'язку та єдності, впливаючи на процеси правотворчості та правореалізації [8, с. 201]. Суспільство згуртовується на умовах єднання національної свідомості, культури, духовності, тобто на основі національної ідеї. Сталий розвиток суспільства не є можливим без інтегративної ідеї, цілісність якої визначається духовною й інтелектуальною діяльністю особистості. Отож, у глобалізаційних процесах вагомим значенням набуває національна ідея, яка стає мірилом духовності і світоглядним забезпеченням способу вільного існування особистості, містить її ключові цінності [11, с. 15]. Вона протистоїть ідеологіям, що орієнтовані на уніфікацію світоглядних переконань. Вироблення саме самобутньої національної ідеї є для України актуальним та вагомим, тому що на її основі повинні визначитися домінуючі орієнтири і цінності розбудови української держави в контексті євроінтеграції [7, с. 392].

Дослідження минулого у становленні суспільства дозволяють зберегти історичну пам'ять та інтегрувати її у реальні суспільні відносини [1, с. 136]. Формування правової культури та правосвідомості громадян як напрям реалізації державної правової ідеології полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на різні соціальні верстви населення з метою підвищення рівня їх правосвідомості та правової культури, доведенні до їх відома офіційних поглядів щодо бажаної та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин. Культура характеризується мовою, традицією, звичаями, ритуалами, символами, мистецтвом, фольклором, літературою, філософією та релігією [2, с. 22]. Основою цінностей національних правових традицій можуть бути релігійно-нормативні ціннісні релігійно-правових традицій, які регулюють відносини між суб'єктами релігійних відносин. Реалізуючи свої інтереси у релігійних відносинах, віруючі, втілюють у

правову реальність релігійно-нормативні вимоги, сформовані соціально значущі релігійні норми та ідеали. Поведінки вірянина чи суб'єкта суспільних відносин, що відповідає релігійно-нормативним вимогам, приписам релігійних норм та ідеалам, є цінністю як для суб'єкта релігійних відносин, так і для суспільства загалом. Релігійні відносини, що виникають на основі релігійно-нормативних фактів, релігійно-нормативних явищ, мають індивідуальне та соціальне значення, адже у суб'єкта суспільних відносин формується ціннісна християнсько-правова оцінка, ціннісна християнсько-правова орієнтація та ціннісна християнсько-правова настанова.

Ідеологічне сприйняття та формування ціннісної християнсько-правової оцінки необхідно розглядати як результат релігійного судження про значення для вірян або окремого суб'єкта релігійних відносин християнсько-правових традицій, релігійних подій, релігійних норм, християнсько-нормативного ідеалу. Християнсько-правові традиції як цінність вимагають сприйняття свого практичного значення у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Таким чином, для вірянина (як соціального суб'єкта) важливою є його ціннісна християнсько-правова орієнтація.

Ціннісне значення християнсько-правових традицій полягає у впорядкуванні релігійних відносин із метою досягнення та забезпечення визначеного рівня релігійної свободи, справедливості та встановлення релігійного консенсусу. Християнсько-правові традиції, трансформуючись у релігійні норми, встановлюють для суб'єктів релігійних відносин простір для реалізації релігійних суб'єктивних прав, визначають та закріплюють бажану і належну релігійну поведінку з метою виключення релігійного свавілля, протистояння, подолання релігійного конфлікту. Отож, християнсько-правові традиції є цінністю для релігійної та соціальної систем, оскільки вони втілюють базові засади організації релігійних відносин у суспільстві, їх нормативні вимоги. Християнсько-правові традиції як релігійно-нормативне підґрунтя механізму релігійно-нормативного регулювання суспільних відносин забезпечують реалізацію у релігійних відносинах християнсько-правових ідеалів і цінностей, їх нормативний статус у суспільних відносинах.

Християнсько-правові традиції постають як феномен правової культури, елемент правової системи та складник спадкоємності права, що фіксує узагальнений правовий досвід, правову пам'ять, правові знання та правові уявлення, що передаються від покоління до покоління як прийнятні способи організації суспільства, моделі формування правового устрою, порядку в праві, ієрархії цінностей у праві тощо. Християнсько-правові традиції є конгломератом правових ідей, цінностей, знань, досвіду, уявлень, переконань, символів, нормативів, інституцій тощо, які передавалися від покоління до покоління у різних історико-культурних періодах і у своїй цілісності становлять правову традицію правової системи. Християнсько-правові традиції узагальнюють національне право на рівні правового простору, відображають єдність правової системи, в якій фіксуються права індивідуальність та самобутність країни, чим впливають на формування національної ідеї.

Соціально-нормативний вплив християнсько-правових традицій, відбувається у різних формах соціальної поведінки, полягає у прийнятті досвіду, переданого через «уявлення, що зберігають наступність із минулим», як «консенсус, підтриманий у часі» [12, с. 40]. Наступність християнсько-правових традиційних уявлень у праві і діяльності суб'єктів суспільних відносин може сама перетворитися у символічне уявлення й стати легітимною підставою для її збереження.

Суспільство постійно перебуває у динамічному русі (зміна, модифікація та вдосконалення). Зміни можуть мати закономірний чи випадковий характер, що згодом суттєво впливають на механізм соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Нагромадження християнсько-правових традицій у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин може бути очевидним або навмисним процесом розвитку суспільства. Модифікації можуть відбуватись і навмисно, проте носії таких модифікацій розглядатимуть їх як такі, що відповідають «духу» традицій [13, с. 8]. З огляду на це, терміном «традиційний» можна охарактеризувати суспільство з порівняно повільними змінами, або ж суспільство, якому властива тенденція до легітимації засобів соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, використовуючи факт ефективної дієвості традиції як нормативного засобу регулювання суспільних відносин у минулому. Християнсько-правові традиції посідають важливе місце у соціально-нормативній організації сучасного суспільства, а протягом історичного процесу розвитку суспільства на зміст християнсько-правових традицій впливали ідеологічні, культурні та соціально-економічні деформації суспільства.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що для формування загальнонаціональної ідеології як засобу консолідації українського суспільства і розбудови дер-

жовності в Україні першочерговим завданням є утвердження в практиці державного управління та суспільному житті об'єднаних ідей справедливості, що виявляється в поєднанні релігійних, моральних та правових засад; визнання людини цінністю, на забезпечення прав і свобод якої спрямовуватись вся діяльність держави; справедлива генеза та правомірне використання державної влади в інтересах суспільства; підпорядкованість позитивного права природному та божественному. Саме ці ідеї мають стати мобілізаційним фактором процесів державотворення, сприяти моральній легітимзації державної влади, консолідації суспільства в Україні. Для збереження самобутності та національної ідентифікації держава має перебувати на стійких позиціях забезпечення реалізації загальнонаціональної ідеології як сукупності ідей, ідеалів, цілей, що виражають основи національного життя, етнічні, культурні, релігійні та інші інтереси, узгоджувати їх, інтегруючи народ і державу, поєднуючи загальнолюдські та національні цінності. Трансформаційні процеси українського суспільства мають орієнтуватися на прогресивні національні традиції, духовно-ціннісні установки, зберігаючи національну особливість суспільного розвитку в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів у світі.

Список використаних джерел:

1. Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. Київ : Ніка-Центр, 2005. 448 с.
2. Графский В.Г. Традиции и обновление в праве: ценностное изменение перемен. *Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление* / редкол.: В.Г. Графский, Л.С. Мамут, В.С. Нерсеянц (отв. ред.). Москва : Институт государства и права РАН, 1996. 89 с.
3. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 4. С. 17–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpadu_2010_4_4 (дата звернення: 27.04.2021)
4. Ковальський Г.Є. Традиціоналістський конструкт українського соціуму. Донецьк – Вінниця : ДонНУ, 2015. 147 с.
5. Лісовський В.М. Ідеологія в Україні та її роль у формуванні і становленні громадянського суспільства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20, Вип. 22(3). С. 86–92. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22\(3\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22(3)_20) (дата звернення: 29.04.2021).
6. Маркович Х. Функціональне призначення правової ідеології: теоретико-правовий аналіз. С. 418–423. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13155/19.pdf> (дата звернення: 21.04.2021).
7. Морарь М. Національна ідея як фактор консолідації українського суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 131. С. 391–395. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_131_104 (дата звернення: 21.04.2021).
8. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: моногр. Київ : «МП Леся», 2012. 400 с.
9. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду). *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 2. С. 28–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpadu_2012_2_6 (дата звернення: 10.05.2021).
10. Сулим О. В. Формування духовних цінностей як передумова становлення громадянського суспільства в Україні. *Global international scientific analytical project*. URL: <http://gisap.eu/gi/node/472> (дата звернення: 28.04.2021). – Назва з екрана.
11. Толстенко В. Л. Правова ідеологія у структурі правосвідомості: теоретико-методологічні основи аналізу. *Держава і право: зб. наук. праць “Юридичні і політичні науки”*. Вип. 41. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. С. 10–18.
12. Трегубенко С.В. Религиозные основания правовой традиции России: (историко- и теоретико-правовой аспекты) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2005. 159 с.
13. Шейко О.С. Традиція як фактор саморозвитку суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Запорізь. держ. ун-т. Запоріжжя, 2001. 21 с.